

Het lied van de geamputeerde

‘Amor Omnia Vincit’ – de liefde overwint alles – had ze op de kaft van de bruine map geschreven, waarin de drie aantekenboekjes zaten; de titel VRAGENBOEK had ze er in krachtige blokletters boven gezet. Het was of er twee verschillende benaderingen uitgeprobeerd moesten worden: de bovenste krachtig, optimistisch en volstrekt neutraal, de onderste breekbaar, voorzichtig, bijna smekend. Alsof ze had willen zeggen dat dit het uitgangspunt was, het zou waar kunnen zijn, o, mocht het toch waar zijn.

De liefde overwint alles. Tegen beter weten in, maar toch. Het snijdt je een beetje door je ziel het te zien, *o, mocht het toch waar zijn, o, mocht het toch waar zijn*. Allemaal geforceerd zakelijk en beheerst, tot de toon breekt. Een geel boek, een zwart – onvolledig of gecensureerd – en een rood.

Samen een Vragenboek, dat over Blanche en Marie gaat. Meer niet. Het vraagt om goedkeuring.

De liefde overwint alles, als werkhypothese, of als diepste pijnpunt.

Twee jaar nadat Marie Sklodowska Curie in 1911 haar tweede Nobelprijs, voor scheikunde, in ontvangst had genomen en gelijkop met het feit dat haar minnaar Paul Langevin weer met zijn vrouw Jeanne herenigd was en met haar toestemming een meer permanente seksuele verhouding met zijn secretaresse had geregeld, werd ze door een weliswaar niet onverwacht maar niettemin zwaar verlies getroffen toen haar vriendin Blanche Wittman op een ochtend dood in Maries appartement in Parijs werd aangetroffen.

Blanche had geprobeerd zich vanuit haar bed in haar houten kist op wiertjes te laten zakken. Dat was mislukt. En zo was ze gestorven.

Er werd geen doodsoorzaak vastgesteld, maar degenen die haar lichaam kwamen halen, namen waar dat Marie Sklodowska Curie erop had gestaan deze geamputeerde torso zelf in de kist te tillen. Daarna was ze, als afscheid, op een stoel naast de overledene gaan zitten met haar hand op de deksel van de kist, terwijl de dragers een uur lang in de kamer ernaast hadden moeten wachten. Ze had geen uitleg willen geven, alleen gemompeld *ik wijk nooit van je zijde*.

Maar daarna was de kist toch het huis uitgedragen.

In de ene necrologie die geschreven werd, werd de overleden Blanche Wittman gekenschetst als een 'legendarisch fenomeen' en werd haar rol als medium van professor J.M. Charcot vermeld. Ze liet drie notitieboekjes na, waarvan het bestaan pas tegen het einde van de jaren dertig bekend werd en die nooit in hun geheel zijn gepubliceerd.

In haar memoires maakt Marie Curie geen melding van haar bestaan, net zo min als van zoveel andere dingen.

Dit is geen kritiek.

2

Wie weet trouwens of Blanche Wittman zelf vermeld had willen worden.

Als voetnoot in de geschiedenis van de geneeskunde verwierf ze na haar dood echter een zekere faam, maar nooit werd ze in verband met Marie Curie genoemd, daarentegen wel steeds als 'Charcots medium'. Een krantenberichtje vermeldt laconiek dat ze haar leven eindigde als 'martelaar' en 'slachtoffer' van het wetenschappelijk onderzoek naar radium. Na de dood van Charcot en in de daarna ontstane chaos over hoe men de zorg in het Salpêtrière-ziekenhuis op wetenschappelijke basis moest inrichten, had ze twee jaar als assistent op de röntgenafdeling van het ziekenhuis gewerkt. Daarna was ze op het laboratorium van Marie Curie gaan werken. Daar werd een paar jaar later radium ontdekt. Wie kon een onderscheid maken tussen dodelijke röntgenstraling en dodelijk radium? Het ene begon waar het andere eindigde.

Het eindresultaat: martelaar en torso.

Na Charcots dood in 1893 ontstond er een bijna volslagen stilte. In

de laatste jaren van haar leven had ze het plan opgevat om een boek over de liefde te schrijven. Daar wordt niets over vermeld in die korte necrologie. Alleen ‘stierf zonder armen en benen’ – niet helemaal correct, want ze had nog één arm over, de rechter, waarmee ze tot op het laatst schreef.

Het boek is onafgemaakt gebleven. Vandaag de dag bestaan er slechts drie notitieboekjes van dertig bij tweeëntwintig centimeter, elk van veertig bladzijden, bijeengehouden in een bruine map, een Vragenboek, zoals ze het noemde. Het eerste notitieboekje heet *Het gele boek*, het tweede *Het zwarte boek* en het derde *Het rode boek*.

Geen kleur op de omslagen. Met dit driedelige boek zou ze een verhaal over de aard van de liefde vertellen. Dat is mislukt. Wat restte was een verhaal over Blanche en Marie. Van hoeveel levens kan men dit zeggen? Iedereen heeft immers een verhaal, maar slechts een paar worden er opgetekend.

Het verbazingwekkende woord Vragenboek op de omslag van de schutmap krijgt al gauw een eenvoudige verklaring. Ze had kennelijk besloten om ieder deel in te leiden met een vraag. Ze zou die vraag daarna zo rationeel mogelijk beantwoorden. De vragen zouden ‘van het grootste belang’ zijn. *Welke kleur had je eerste jurk? Wat was je eerste telefoonnummer? Soms onverwachte en vreemde afdwalingen: Wat viel er van het gezicht van mijn vader af te lezen toen hij met de afdrijving bezig was? of Wie zat er naast Charcots kist bij de lijkstoet?*

Altijd heel concrete vragen. Soms zijn ze zinloos, tot het ogenblik waarop je verleid wordt ze zelf te beantwoorden. Het lijkt dan op een spel dat plotseling echt wordt, en afschuwelijk. Het hangt van jezelf af. Ga je ermee door, dan bestaat er gevaar voor je evenwicht en je controle erover, het kompas tolt om zijn as, als op de Noordpool. Ik heb het geprobeerd. De vraag over het telefoonnummer krijgt een zeer kort antwoord. ‘Sjön 3, Hjoggböle’. Daarna wordt het heel moeilijk. Als je het vanzelfsprekende moet verklaren, krijg je iets langgereks en angstaanjagends. Er gaat een dreiging van haar Vragenboek uit, een verleiding om het verbodene te betreden, of een deur naar een donkere kamer te openen.

Korte vragen, uitvoerige antwoorden zonder feitelijk verband met de vraag.

Ze was zeker bang. Dan doe je zo.

De drie notitieboekjes, het gele, het zwarte en het rode, bestaan nog altijd. De rest, de buitenkant dus, is reconstructie.

Soms zijn de vragen kort; je mag aannemen dat ze van plan was het antwoord te verduidelijken, later, als ze moed heeft gevat.

Een notitie wordt bijvoorbeeld alleen ingeleid met de vraag *Wanneer?*

Het antwoord slaat op haar arts en minnaar, professor J.M. Charcot. Ze beschrijft een kort voorval. Bij hun eerste ontmoeting. De eerste keer dat hij haar zag, schrijft ze, was door een half openstaande deur: ze bevond zich in een kamer van het Salpêtrière-ziekenhuis, als patiënt. De arts die haar behandelde, *en die mij met verbazingwekkende nauwkeurigheid onderzocht, hoewel ik toen nog niet de beroemdheid had verworven die mij later ten deel zou vallen*, was werkzaam in het Salpêtrière-ziekenhuis; hij heette Jules Janet.

Ze is nauwgezet inzake uiterlijke details. Twee kamers, een voorvertrek, misschien een kleedkamer. Ze was, na een aantal eerdere opnames in andere inrichtingen, voor een kwaal opgenomen in het Salpêtrière-ziekenhuis, we weten niet welke, maar het kan dezelfde geweest zijn waarvoor ze later door Charcot werd behandeld. Dus hysterie. Dat vermeldt ze niet.

Blanche was zich na het onderzoek aan het aankleden.

Ze had C. toen door een gang zien passeren. Hij had zich omgedraaid om naar haar te kijken. De afstand had een kleine vier meter bedragen. Ze wist dat hij haar gezien had. Ze had haar bewegingen vertraagd zodat het aankleden heel traag verliep. Ze had haar gezicht van hem afgewend, haar lichaam langzaam gedraaid. Haar ene borst was tot de helft ontbloot geweest. Ze wist zeker dat hij haar gezien had.

Het was toen, schrijft ze – alsof ze dat wat de doorslag in de hoeveelheid aan details had gegeven voor zich hield – *‘dat ik in hem gebrand werd, als een brandijzer in een dier’*.

Er bestaat de nodige onzekerheid over haar jeugd. Maar ze bezat een zekere ontwikkeling. Het citaat over het brandijzer is van Racine.

Ze heette Blanche Wittman, was bij haar overlijden honderdtwee centimeter lang en woog tweeënveertig kilo.

Ze was toen een soort torso, maar met een hoofd. Haar linkeronderbeen, haar rechterbeen tot aan haar heup en haar linkerarm waren geamputeerd. Daarom wordt haar lengte als gering beschreven. Verder geen afwijkingen. Daarvoor, vóór de amputaties, werd ze door iedereen die haar zag, beschreven als heel mooi. En om bepaalde redenen zou ze door veel mensen bekeken worden, ook door velen die konden beschrijven, schrijvers dus. In feite bestaan er maar een enkele foto van haar en een aantal tekeningen. Plus het beroemde schilderij waarop ze alleen schuin van opzij is te zien.

Maar ze is mooi.

Ze stierf gelukkig. Dat staat in haar laatste notitieboekje, Het rode boek.

Haar ongewoon geringe lengte was dus niet aangeboren. Na zestien jaar, tussen 1878 en 1893, opgenomen geweest te zijn in het Salpêtrière-ziekenhuis in Parijs met de diagnose hysterie, is ze plotseling genezen. Hysterie was in die tijd bij vrouwen een heel gewone ziekte; juist in die jaren was het een gewone ziekte die bijna tienduizend vrouwen trof, maar na de dood van professor Charcot hield ze op gewoon te zijn.

Ze hield dus op. Of kreeg andere namen.

Na haar jaren in het Salpêtrière-ziekenhuis op de onderzoeksafdeling van Charcot, had ze op de röntgenafdeling van het ziekenhuis gewerkt, niet meer als patiënt dus, en ze werd in 1897 door de Poolse natuurkundige Marie Sklodowska Curie als laboratoriumassistente aangesteld.

Haar tijd als hysteriepatiënt in Salpêtrière kenschetst ze als gelukkig, daarop volgde een periode die ongelukkig was. Daarna breekt haar laboratoriumtijd bij madame Curie aan, die opnieuw heel gelukkig was, mogelijk met onderbrekingen voor de steeds terugkerende amputaties.

Ze klaagt nooit over dit gesnoeid worden.

In het Vragenboek wil ze haar verhaal vertellen, het in het kort samenvatten, en haar ervaringen ten dele vergelijken met die van de hysterie-experimenten in het Salpêtrière-ziekenhuis en ten dele met de natuurkundige wonderen onder leiding van Marie, *om zo een helend beeld van de aard van de liefde te scheppen*, die ze vergelijkt met die van de straling van radium en die van de hysterie.

Helend?

In het eerste deel van het Vragenboek is lange tijd alleen sprake van zakelijkheid en geluk.

3

De feiten over de amputaties van Blanche Wittman luiden als volgt. En ze staan los van haar poging de aard van de liefde te verklaren.

Op 17 februari 1898 werd in het laboratorium van Marie Curie voor de eerste keer de stralingswerking van een zwart, pekachtig, in het laboratorium bewerkt en ‘gekookt’ erts getest, pekblende genoemd; het erts werd gewonnen in het gebied Joachimsthal bij de grens tussen Tsjecho-Slowakije en de toekomstige, en daarna voormalige, DDR. Pekblende werd al eeuwen toegevoegd aan keramische glazuren om kunstzinnig interessante kleurnuances te verkrijgen. In feite was pekblende een belangrijke kleurencomponent bij de fabricage van het beroemde Boheemse kristal; het bevatte onder meer het voor de glasindustrie zo belangrijke element uranium.

Er waren grote hoeveelheden, meerdere tonnen, nodig om de experimenten met pekblende te kunnen uitvoeren en om bepaalde uraniumcomponenten uit dit erts te winnen. Het was moeizaam, vuil werk, dat plaats vond in een ontruimd koetshuis naast het laboratorium van Marie en Pierre Curie in Parijs.

Daar kreeg Blanche Wittman een baantje.

Die dag, 17 februari 1898 – de dag is van een zeker belang in de ideeëngeschiedenis van de natuurkunde – deed Marie de eerste geslaagde experimenten met pekblende en er werd een sterke, vreemde en tot dan toe onbekende straling geconstateerd. Men wist al dat thorium, het metallische element, dat in 1829 door de Zweed Jöns Jacob Berzelius was gevonden, een sterker stralingseffect had dan uranium; nu ontdekte men dat pekblende een nog veel sterkere straling bezat. Sterker zelfs dan zuiver uranium.

Wat deze ‘straling’ in feite was, en waar die vandaan kwam, moest nog onderzocht worden. Pekblende moest, dat nam Marie Curie aan, een speciaal, nog onbekend, element bevatten met onbekende eigenschappen.

Het was in dit kleine laboratorium dat deze ontdekking plaatsvond.

Het laboratorium was eigenlijk *een oude houten schuur, een verlaten planken koetshuis, waarvan het glazen dak zich in zo'n armzalige staat bevond dat de regen deze waardeloze schuur de hele tijd blank zette; de Faculteit voor Geneeskunde had de schuur lang geleden als lokaal voor lijkschouwingen gebruikt, maar die later niet waardig bevonden om onderdak te verlenen aan menselijke of zelfs dierlijke kadavers. Hij had geen echte vloer, de grond was alleen bedekt met een laag asfalt en het meubilair bestond uit een paar ouderwetse keukentafels, een schoolbord en een oude gietijzeren kachel met roestige pijpen; in deze armzalige lokaliteit was drie jaar daarvoor een schrijven van een zekere professor Suess binnengekomen, en van de Oostenrijkse staat, die eigenaar was van de mijnen in Sankt Joachimsthal.*

Het bevatte een vergunning om gebruik te mogen maken van afvalproducten van pekblende. En in deze schuur ontdekten ze radium.

Marie schreef onmiddellijk een verslag.

Haar handen waren nog mooi. Blanche beschrijft haar als een *onvergelijkbare schoonheid die op onverklaarbare wijze in de toverij van het wetenschappelijk onderzoek verstrikt was geraakt*. Op 18 juli 1898 konden de leden van het Institut de France luisteren naar een voordracht van haar vriend en vroegere mentor Henri Becquerel, die, tussen twee haakjes, later zijn naam mocht verbinden aan een stralingseenheid met betrekking tot het aantal kernen dat per seconde vervalt, bijvoorbeeld bedoeld om na Tsjernobyl radioactief besmet rendiervlees te meten in het hart van Västerbotten; hij kon meedelen dat Marie Curie en haar echtgenoot Pierre door hun experimenten met pekblende iets nieuws en tot dan toe onbekends hadden ontdekt. De titel van de voordracht luidde *Over een nieuw radioactief materiaal in pekblende*.

Het was voor het eerst in de geschiedenis dat het woord 'radioactief' werd gebruikt.

Nog geen vleugelgeruis van de geschiedenis, slechts lichte verwarring.

De boodschap die de voordracht van Becquerel behelsde was, dat men nu een element had gevonden dat vierhonderd maal actiever was dan uranium en dat het een 'metaal' bevatte, misschien een tot dusver

nog onbekende stof, dat eigenaardige stralingseigenschappen bezat.

Tegen het einde van het jaar had dit element een naam gekregen. Men noemde het radium. Het element bezat ongewone eigenschappen; al naar gelang het lukte om er een steeds hogere concentratie uit te halen, ontdekte men tevens dat het element spontaan lichtgevend was.

Dat 'lichtgevend' keert in het Vragenboek van Blanche terug.

Haar tekst krijgt daar een bijna poëtisch karakter. *Als men mij tijdens mijn demonstraties in het Salpêtrière-ziekenhuis prees, gebruikte men voor de indruk die ik maakte de uitdrukking 'lichtgevend'; weinig kon ik toen vermoeden dat dit woord, als het ware opnieuw door de toverstaf van het lot opgeroepen, in de wereld van de natuurkunde en de wetenschap zou terugkeren, een wereld waaraan ik mijn steentje nu zou bijdragen om de samenhang tussen radium, dood, kunst en liefde te verklaren.*

Radium, dood, kunst en liefde. Ze weet niet waar ze het over heeft. Maar dit is waarschijnlijk de enige manier om het te verwoorden. Hoe zou het anders moeten?

De dood en de schoonheid lagen misschien heel dicht bij elkaar. We moeten het haar maar vergeven.

Marie, schrijft Blanche, liep vaak van haar huis naar het laboratorium aan de rue Lhomond om 'haar domein te inspecteren'. Blanche – toen nog niet geamputeerd – placht haar op deze 'heimelijke' bezoeken aan het laboratorium te zien.

Ze schrijft onze dierbare producten waarvoor we geen kasten hadden, stonden in rijen op tafels en banken; van alle kanten konden we hun zwakke lichtgevende contouren en het glanzende schijnsel zien, dat vrij in het donker leek te zweven en dat iedere keer nieuwe ontroering en betovering bij ons opwekte.

Het is Blanche die dit schrijft. Let op de uitdrukking 'onze' dierbare producten. Maar ze is slechts een assistente.

Later schrijft ze op de vraag WANNEER WERD MARIE EEN KUNSTENAAR? dat er tussen haar en Marie een grote vertrouwelijkheid was ontstaan, bijna een liefde, een liefde, die nog versterkt werd door de schoonheidsbeleving die de geheimzinnige en kleurrijke straling van

‘het radium’ afgaf. Voor haar ogen was de poort naar een nieuwe, raadselachtige wereld geopend en in die wereld werden blauwschitterende signalen uitgezonden naar de mens Blanche, die toen nog niet gesnoeid was.

Ze schijnt de signalen als een soort kunstwerk opgevat te hebben. Gemaakt door Marie. Geen woord over Pierre.

In het Vragenboek trouwens een kortere afdeling die ingeleid wordt door de vraag: *Wat is in onze moderne tijd kunst?*

Ze beantwoordt de vraag door een uitvoerige, bijna kinderlijk enthousiaste beschrijving van de wereldtentoonstelling in Parijs van 1900 te geven. De tekst is vol bewondering voor de doorbraak van de revolutionaire, wetenschappelijke *landwinningen* in de nieuwe eeuw, deze *duizelingwekkende ervaringen en mogelijkheden*. Haar kennis had ze bij Marie opgedaan, met de nadruk op radium.

Om die reden verwijlt ze ook zo lang bij het Fysici-congres, dat onderdeel van de wereldtentoonstelling uitmaakte.

Om de Eiffeltoren heen was een groot aantal pavillons geplaatst; daaronder een elektriciteitspaleis voor het tonen van het *magische fluidum* (!) dat elektriciteit werd genoemd. *Wetenschap en kunst waren daar een verbinding aangegaan*. Een van de bijzondere attracties was ook de Amerikaanse danseuse Loie Fuller, ze danste in een speciaal gebouwd magisch huis, in een kamer geillumineerd door elektrische stralen, gekleurd met behulp van bewegende filters. Een bewegend trottoir, aangedreven door elektriciteit, bracht de bezoeker van plaats naar plaats. Men zou kunnen zeggen dat de elektriciteit de doorbraak van de moderne tijd illumineerde; ze schrijft er op een plechtige toon over.

Toch was er iets anders, iets veel fascinerenders, dat wetenschappers naar de wereldtentoonstelling trok.

Dat was het nieuw ontdekte element radium en de radioactiviteit. Wetenschappers van over de hele wereld, schrijft Blanche, kwamen naar Parijs en ze kwamen om een bezoek af te leggen bij Marie Curie en haar echtgenoot en medewerker Pierre Curie. *Radioactiviteit was het woord dat op ieders lippen lag*. Iedereen stelde zich de vraag wat dat wel waren, die *gekleurde boodschappen uit een onzicht-*

bare wereld, die door sommigen toen nog ‘Becquerelstralen’ werden genoemd, deze stralen die zich zo irrationeel gedroegen, die soms wel met een magneet afgebogen konden worden en dan weer niet. Een soort fluidum, hadden sommigen gezegd en waren weer over Mesmer begonnen; maar dit leek toch eerder iets anders te zijn, meer *een nachtelijke droom, het korte moment van ontwaken, wanneer het geheimzinnige nog nadraalt maar werkelijkheid lijkt en vervolgens snel verdwijnt*.

Deze radioactieve stralen hadden zich misschien al die tijd in de kamer en in de werkelijkheid bevonden! maar niemand had ze gezien! *misschien had Phaedra erover gesproken toen Hippolytus in haar werd gebrand als was zij een dier en hij een brandijzer*.

Dit is de inleiding tot Het gele boek. Geen andere verklaringen dan zinloos poëtische. De verwijzing naar Racine is opnieuw zeer verbluffend.

Natuurlijk werd in de loop der tijd het onderzoek naar uranium en radium anders. Maar dit was een doorbraak, *een ajouren sterrenkring* of misschien een aanval op het rationalisme van de Verlichting.

Men begreep niet wat het was.

Deze stralen konden door dichte schermen heendringen maar werden door lood tegengehouden! Het was bekend dat ze glas konden kleuren, pekblende had de mooie Boheemse kristallen glazen immers eeuwen! eeuwenlang! hun kleur gegeven en thans werden er blauwglanzende nuances geschapen die niet rationeel geduid konden worden.

Er waren veel vragen. Was het een element? Deze stof kon in ieder geval bij andere elementen radioactiviteit induceren; Blanche had, schrijft ze, dag in dag uit met Marie in het laboratorium gestaan. Ze had Maries metingen van minuut tot minuut gevolgd en op haar gezicht een bijna hemels glimlachje gezien, *en toen heb ik begrepen dat het hele vertrek door radioactiviteit was ingekleurd*.

Zo vat ze het samen. Drie jaar werken met pekblende, die smerige berg slakken die verscheidene tonnen woog, wordt op een middag in Parijs beschreven als een metafysisch kunstwerk.

Omstraald door de schoonheid van het nieuwe element was ze

toen, samen met haar vriendin Marie, de poort naar de twintigste eeuwse moderne tijd binnengegaan.

Marie Curie, of 'Maria' zoals Blanche haar soms in het Vragenboek noemt, had op een keer haar hand gepakt, ze had roerloos in het vertrek gestaan en had tegen haar gesproken, of tegen zichzelf. *Ik begrijp het niet*, had Marie gezegd, *ik begrijp deze grilligheid van de straling niet, ze treedt spontaan op, als sta ik voor een zeespiegel en zie dat iets zich begint te bewegen, groeit, alsof de zee een levend wezen was, een zeedier, of een levende bloem en de bladeren zich naar mij uitstrekken; deze radioactiviteit lijkt mij in strijd met de eerste wet van de thermodynamica; wat is de oorsprong, de oerbron van deze kracht?*

Het spontane optreden van de straling is een verbijsterend raadsel, had ze tegen Blanche gezegd, haar dan nog knappe en niet geampueteerde laboratoriumassistent, wier verleden en carrière als medium in het Salpêtrière haar van het begin af aan gefascineerd had. Blanche had eraan toegevoegd: als de liefde! Maar Marie had zich toen met een vragend glimlachje, dat plotseling was verdwenen, naar haar toegekeerd, alsof ze zich eerst onzeker voelde tegenover dit vreemde beeld en toen haar ongenoegen had willen laten blijken. *Misschien*, had Blanche geopperd, *omdat ze als wetenschapper iedere poëtische metafoor afkeurde en omdat ze nog niet gereed was om de stap naar de wereld van de slopende en verscheurende kunst te zetten.*

Zo hadden ze samen gesproken, zo worden de restanten van deze gesprekken in het Vragenboek weerspiegeld. Dit voordat Blanche aan haar mislukte project begonnen was om de wetenschappelijke en tegelijk zinnelijke verklaring van de natuurlijke aard van de liefde te achterhalen. Zo had Marie destijds nog gedacht en gereflecteerd, voordat ze, veel later, door Blanche en door het Vragenboek een ander inzicht had gekregen. Een inzicht waarin ze ook gevangen raakte door haar interesse voor de liefdesrelatie van Blanche Wittman met professor Charcot, door de vermeende moord van haar vriendin op Charcot en door de poging van Blanche een liefde te smeden die niet tot dood en destructie leidde.

De liefde overwint alles.

Een jaar later was Blanche voor het eerst ziek geworden. Het was onverklaarbaar. De eerste operatie had haar haar rechtervoet gekost.

Zo was het begonnen.

Maar Blanche zou zich nog lang die zondagmiddag herinneren toen zij en Marie, twee mooie vrouwen, hand in hand en alleen in het laboratorium tegenover het onverklaarbare wonder stonden, omgeven door de raadselachtige kleuren en stralen die, zonder dat ze zich daar ook maar enigszins van bewust waren, vorm gaven aan de moderne tijd in wat het museum van de liefde genoemd kon worden, omdat het de nog geheel perfecte lichamen van deze twee vrouwen bevatte.

4

Vandaag de dag weet iedereen het immers.

Blanche en Marie zouden beiden immers sterven aan deze raadselachtige, mooie, verleidelijke radiumstralen. Die stralen die zo geheimzinnig glansden, maar eenmaal ontdekt, net als een geopende poort naar een zwarte dreigende ruimte, de geschiedenis van de wereld zouden veranderen.

Eerst Blanche. Daarna Marie.

Lang heeft men geprobeerd om het niet te zien en alles weg te stoppen.

Laboratoriummedewerkers stierven in onbegrijpelijk hoge aantallen, de meesten aan leukemie en velen werden net als Blanche gesnoeid. Desondanks werd deze straling lange tijd als gezondmakend beschouwd: de radioactieve geneeskrachtige bronnen waren zeer populair, de radioactieve flessen met 'Curie-haarwater', die haaruitval zouden tegengaan, werden gretig afgenomen. En 'Crema Activa' beloofde een 'mirakel'. Een Europees farmacopé uit 1929 vermeldde tachtig patentmedicijnen met radioactieve ingrediënten, stuk voor stuk wonderdoeners: badzouten, smeerseltjes, zetpillen, tandpasta's en chocoladebonbons.

In 1925 begon het beeld echter te veranderen. Dat jaar spande Margret Carlough, een jonge vrouw die als inkleurder in een fabriek voor hangklokken in New Jersey werkte, een proces aan tegen haar werkge-

ver, U.S. Radium Corporation. Ze beschilderde wijzerplaten met lichtgevende verf.

Negen wijzerplaatschilders waren al overleden, met als eerste symptoom zware beschadigingen in de mond: ze waren gewend hun spitse penseel met hun speeksel te bevochtigen en al na betrekkelijk korte tijd waren groeiende en ten slotte helemaal niet lichtgevende kankergezwellen ontstaan. Tand en tongen rotten weg, wangen raakten bedekt met ongeneeslijke zweren, tongen werden zwart, gapende zwarte monden getuigden ervan dat de mooie lichtgevende kleur misschien een straling bevatte die dodelijk was.

Anderen leden aan zware bloedarmoede; later werd dit alles 'radiumnecrose' genoemd. De firma, die de mooi beschilderde klokken fabriceerde, ontkende echter elk verband, benoemde de symptomen als 'hysterie', wat Blanche, door het nageslacht uitgeroepen tot 'koningin van de hysterica's', misschien als een belediging zou hebben opgevat, misschien ook als historische ironie.

Maar ze zou er nooit weet van hebben, ze was toen allang dood. Dit was later. Maar het is wel een verklaring voor het feit waarom Blanche langzaam haar onderbenen en haar linkerarm verloor. Het verhaal dat ze wilde vertellen, dat over Marie Curie, en tot op zekere hoogte over Jane Avril, maar in de eerste plaats over Blanche en professor Charcot, dit viertal, dat verhaal ging niet over haar vergiftiging, zelfs niet over Mariës veel langzamere vergiftiging en dood. Er stak een andere drijfkracht achter haar Vragenboek.

Men kan ook zeggen: het punt van waaruit wij het verhaal bekijken is een torso.

Ik kan me indenken dat Marie een soort verantwoordelijkheid voor haar voelde. Daarom liet ze Blanche in haar huis wonen, zorgde ze voor haar, sprak ze met haar, luisterde ze naar haar schrijfsels, las ze in het Vragenboek. In ieder geval, dat dacht ik in het begin. Maar naderhand werd het duidelijk: Marie Sklodowska Curie, tweevoudig Nobelprijswinnaar in scheikunde en natuurkunde, had andere redenen om zich voor deze vrouw te interesseren.

Blanche had immers een merkwaardig leven geleid.

Ze beweerde dat ze Jean Martin Charcot had gedood, de wereldbe-

roemde arts van wie ze gehouden had. Ze zei, dat ze de moord uit liefde had gepleegd en dat ze daarmee ook voor Marie een pad had willen banen, niet door tot andere moorden aan te zetten, maar door de weg te wijzen naar het allesomvattende, wetenschappelijke begrip van de aard van de liefde.

Toverij!

5

Het doet pijn om op je benen te gaan staan en te lopen.

Op een keer had Charcot Blanche aan meneer Strindberg getoond. Het is de enige Zweedse verbinding die ik heb kunnen vinden naar Blanche en Charcot. De experimenten met hysterie-aanvallen in het Salpêtrière-ziekenhuis waren immers vrij toegankelijk, ook als de ‘openbaarheid’ in het begin alleen een nauwkeurig uitgekozen schare wetenschappelijk geïnteresseerden gold.

Daarna kwamen er meer mensen.

Toen begonnen de demonstraties in het Auditorium. Het wetenschappelijk onderzochte object was niet een bepaalde vrouw, maar de Vrouw en haar natuur.

Het gerucht over de experimenten had zich onder de intellectuelen in Parijs verspreid en het gerucht had gezegd – dat was in de herfst van 1886 – dat er nu bepaalde experimenten plaatsvonden die aantoonde dat de vrouw ‘in zeker opzicht te beschouwen was als een machine, dat bepaalde gevoelens door machinale effecten opgewekt konden worden, zodat er, door op bepaalde, vernuftig bedachte punten te drukken, een gevoelsprolaps kon worden opgewekt. Niet alleen konden deze gevoelens opgewekt worden, maar ook herroepen, waarmee deze hysterische en convulsieve aanvallen het bewijs leverden dat de vrouw, juist door haar vlucht in de hysterie en haar wetenschappelijk gecontroleerde terugtocht er weer uit, begrepen kon worden en haar signalen afgelezen en aangestuurd konden worden.’

Voor het eerst bestond de mogelijkheid het donkere en onbekende continent van de vrouw in kaart te brengen, op dezelfde manier als ontdekkingsreizigers, als Stanley! delen van Afrika in kaart hadden gebracht.

Het beeld van de geografische ontdekkingsreiziger keert herhaaldelijk terug.

Zo had het gerucht zich verspreid en in zekere zin aan kracht gewonnen omdat deze vrouwen *in hun hysterische toestand hun naaktheid toonden, maar dat vond om wetenschappelijk redenen plaats en dat was niet te vergelijken met zedeloosheid.*

Op deze manier was ook de publieke belangstelling ontstaan.

Het gerucht was in zekere zin onjuist. Charcots aanhangers hebben erop gewezen dat Charcot zeker niet van mening was, dat de vrouw alleen een machine met drukpunten was, maar dat er wel een bezoek! gebracht kon worden aan het innerlijk van de mens door deze mechanische manier van kijken! als een afdaling in Hekla! door een tunnel naar beneden! zoals de beroemde wetenschapper Jules Verne bewezen had! Misschien dat hij een schrijver was, maar waarom deze rigide grenzen tussen kunst en wetenschap! Het middelpunt van de aarde leek op dat van de mens! zo was het.

En de experimenten waren slechts een eerste dagetappe op de langere, veel gevaarlijkere expeditie naar het donkere raadsel dat het middelpunt van de mens vormde.

Professor Charcot was niet naïef. Hij werd in het oog gehouden. Deze mensen van de Verlichting konden zich geen naïviteit veroorloven.

De experimenten waren tot op zekere hoogte openbaar. Blanche had vernomen dat de beruchte, maar interessante meneer Strindberg aanwezig zou zijn en ze had hem ook opgemerkt.

Hij had helemaal achterin gestaan en er gespannen maar afwijzend uitgezien.

Ze had hem genegeerd. Na de demonstratie had hij haar niet benaderd om haar te bedanken of om met haar te praten. Daarom was ze hem bijna vergeten, tot iemand had verteld dat de experimenten, en zij, een zo sterke indruk op hem hadden gemaakt, dat die later enkele van zijn toneelstukken hadden gekleurd of liever ingekleurd.

Eén heette *Misdaad en misdaad*, een ander *Inferno*. Nee.

Ze had de titels vergeten.

Charcots assistent Sigmund, een Duitser of een Oostenrijker, was erg opgewonden geweest omdat hij deze Zweedse schrijver als heel be-

langrijk beschouwde, bijna gelijk aan Ibsen, de op een na grootste Scandinaviër. Net als deze had Strindberg zich intensief beziggehouden met het bestuderen van de aard van de vrouw en de aard van de liefde. De Duitse of Oostenrijkse assistent had Blanche erop gewezen dat Ibsen de liefde in zekere zin altijd had gezien als een machtsspel, wat hem tot een acceptabel maar in feite oninteressant kunstenaar maakte, bijna tot een politiek scribent. En dat de heer Strindberg, die op veel uiteenlopende terreinen kennelijk onevenwichtig was, over deze kwestie vaak interessantere passages kon schrijven dan de Noor.

Waarom? had Blanche gevraagd.

Door zijn angst voor de vrouw en zijn inzicht dat ze een nog niet verkend landschap is, waarin men naar het onbekende centrum in het grote verhaal van de mens moet zoeken, van waaruit het beangstigende en onverklaarbare logisch wordt, had Sigmund geantwoord.

Het was een zeer geslaagd experiment geweest. De heer Strindberg, bijna onzichtbaar tussen de toeschouwers.

Blanche had moeiteloos het derde catatonische stadium bereikt en was toen weer teruggehaald. Na de demonstratie had ze naar de zaal gekeken, in het bijzonder naar de heer Strindberg. *Gedurende enkele ogenblikken zag ik dat zijn mond zich als ware hij ademloos opende en dat zijn blik niet meer doorborend was, maar evenmin medegevoel met mij, een zusje in opperste nood, uitdrukte. Ik herinnerde me toen plotse-ling mijn broer aan wie ik anders nooit denk, afgesneden als hij is van mijn liefde en mijn herinneringen.*

Het is de enige keer dat Blanche in direct contact met een Zweed is gekomen of überhaupt met een Scandinaviër, maar het kan een stempel hebben gedrukt op haar kijk op de Scandinaviërs in verband met de gebeurtenissen rond Maries tweede Nobelprijs en de poging van de Zweden de prijs weer in te trekken vanwege de liefde.